

O'ZBEKISTONDA GENDER SIYOSATI VA XOTIN-QIZLAR FAOLLIGINING ZAMONAVIY RIVOJLANISH TENDENSIYALARI

**O'rinboyev Davlatjon
Baxtiyorovich**

falsafa fanlari bo'yicha falsafa dokotori (PhD)

**Solijonova Maftunaxon
Xayrulla qizi**

Qo'qon davlat universiteti magistranti

Annotatsiya

Mazkur maqolada O'zbekistonda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-ma'naviy islohotlarning mazmuni, yo'nalishlari hamda jamiyat taraqqiyotidagi o'rni tahlil qilinadi. Ayniqsa, ushbu islohotlar jarayonida xotin-qizlarning faolligi, ularning ijtimoiy, siyosiy va ma'naviy hayotdagi roli keng yoritiladi. So'nggi yillarda xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash, ularning huquq va manfaatlarini himoya qilish, bandligini ta'minlash hamda ta'lim va kasb-hunar egallashlari uchun yaratilayotgan imkoniyatlar misolida islohotlarning amaliy natijalari ochib beriladi. Shuningdek, maqolada gender tenglikni ta'minlash, oilada va jamiyatda ayollarning mavqeini oshirishga qaratilgan davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlari ilmiy asosda tahlil etiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, xotin-qizlarning jamiyatdagi faolligi va tashabbuskorligi ijtimoiy-ma'naviy taraqqiyotning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Kalit so'zlar:

Ijtimoiy-ma'naviy islohotlar, xotin-qizlar faolligi, gender tenglik, ayollar huquqlari, ijtimoiy himoya, ma'naviy taraqqiyot, ta'lim va bandlik, ayollar liderligi, davlat siyosati, jamiyat rivoji.

Tariximizga bir nazar solsak, qanchadan qancha buyuk ishlar boshida To'maris, Bibixonim, Nodirabegim, Uvaysiy, Zulfiya kabi ayollar turganiga guvoh bo'lamiz. Ular o'z jasorati, aql-idroki va mardligi bilan tarixga o'z ismlarini muhrlab qo'ygan. Shunday siymolar davomchilari ekanligimizning o'ziyoq bugungi kun xotin-qizlarga g'urur va sharaf tuyg'ularini his qilishga sabab bo'la oladi. Yurtimiz mustaqillikka erishgach, xotin-qizlarning har sohada ijtimoiy-siyosiy faolligiga bo'lgan e'tibor yuksaldi. Mamlakatimizda xotin-qizlarning ijtimoiysiyosiy faolligini oshirish, ularning turli soha va tarmoqlarda o'z qobiliyat hamda imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishi uchun kerakli bo'lgan shart-sharoit yaratish, huquq va qonuniy manfaatlariga so'zsiz rioya qilinishini ta'minlash, onalik va bolalikni har tomonlama qo'llab-quvvatlash, shuningdek, oila institutini mustahkamlash borasida keng qamrovli ishlar amalga oshirib kelinmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 2-fevraldagi "Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari" to'g'risida PF-5325-

sonli Farmoni e'lon qilindi. [1] Mazkur Farmon asosida bir qancha ishlar amalga oshirilmoqda, jumladan, ta'lim muassasalarida rahbar ayollarning o'quv jarayonida samaradorligini oshirish sohasida olib borilayotgan ishlar taxsinga sazovordir. Umuman olganda, O'zbekistonda xotin-qizlarning jamiyatdagi o'rni va mavqeyini mustahkamlash borasida davlat ahamiyatiga molik salmoqli ishlar amalga oshirib kelinmoqda. Zero, jamiyat rivojini xotin-qizlarsiz, ularning ishtirokisiz tasavvur etib bo'lmaydi. Shu bois ayollarning oilada ham, davlat va jamoat ishlarida ham emin-erkin faoliyat yuritishlari, ularning huquq va manfaatlarini ro'yobga chiqarish yo'lida mamlakatimiz miqyosida qator chora-tadbirlar ishlab chiqilib, hayotga tatbiq etilmoqda. Hozirgi vaqtda mamlakatimizda turli soha va tarmoqlarda mehnat qilayotgan ishchi va xizmatchilarning 45 foizini xotin-qizlar tashkil etadi. Jumladan, davlat va jamoat tashkilotlari tizimida 1400 ga yaqin xotin-qiz rahbarlik lavozimlarida mehnat qilmoqda. Ulardan 17 nafari senator, 16 nafari Oliy Majlis Qonunchilik palatasi deputati, 1075 nafari esa xalq deputatlari mahalliy kengashlari tarkibida faoliyat yuritmoqda. O'nlab opa-singillarimiz "O'zbekiston Qahramoni", "O'zbekiston fan arbobi", "O'zbekiston xalq o'qituvchisi", "O'zbekiston xalq shoiri", "O'zbekiston xalq artisti" singari davlatimizning yuksak faxriy unvonlari, orden va medallariga sazovor bo'lgan. Ularning orasida 500 nafardan ziyod fan doktorlari va akademiklar, minglab fan nomzodlari o'z bilimi, iste'dodi bilan Vatanimiz ravnaqi yo'lida astoydil xizmat qilib kelmoqda. Jamiyat va davlat hayotida faollik, tashabbuskorlik ko'rsatgan, o'zining samarali mehnati bilan oilaning shakllanishi va farovonligi mustahkamlanishi, onalik va bolalik muhofazasiga munosib hissa qo'shgan xotin-qizlarga beriladigan "Mo'tabar ayol" ko'krak nishoni ta'asis etildi. Millatimiz tarixidan ma'lumki, o'zbek ayoli, o'zbek onalari nafaqat o'z elimiz, balki dunyo hamjamiyati, umumbashariyat taraqqiyotiga ulkan hissa qo'shgan mag'rur, jasur va dono, mashhur ayollar – To'maris, Bibixonim, Nodirabegim, Uvaysiyar nomlari nafaqat biz uchun, balki ilg'or fikrli dunyo ahli uchun ham ahamiyatli ekanini hammamiz yaxshi bilamiz. Shuningdek, xotin-qizlarning jamiyatdagi o'rni, ularning ijtimoiylashuvida madaniy, ma'naviy va ijtimoiy-siyosiy omillarining ta'siriga doir fikrlar V.Vundt, E.Dyurkeym, P.Jane, U.Jeyms, Ch.Kuli, S.Koll, E.Klapared, J.Mill, B.Shtern va boshqa xorij olimlari asarlarida aks etgan. O.Bo'riyev, M.Vohidov, L.Munavvarova, O.Musurmanova, M.Mamatov, K.Nasriddinov, M.Sangilov, U.Toshtemirov, I.Shoyardonov, M.Xolmatova, M.O'zbekov kabi mamlakatimiz olimlari oila, uning madaniyati, ijtimoiy muammolari masalasiga to'xtalib, ularni ancha mufassal tadqiq etgan holda xotin-qizlarning oiladagi ijtimoiy faolligini o'z ilmiy izlanishlarida asoslab berganlar Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 1-martdagi "Oila va xotin-qizlar bilan ishlash, mahalla va nuroniyarlarni qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-81-son Farmonida oila institutini mustahkamlash va xotinqizlarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha davlat siyosatining 7 ta ustuvor yo'nalishi, shuningdek, qo'mitaning asosiy vazifa va faoliyat yo'nalishlari belgilab berildi.[2] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 7-martdagi "Oila va xotin-qizlarni tizimli qo'llab-quvvatlashga doir ishlarni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-87-son Farmoni bilan 2022–2026-yillarda xotin-qizlarning mamlakat iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy hayotining barcha jabhalarida faolligini oshirish bo'yicha Milliy

dastur hamda 2022–2026-yillarda xotin-qizlarning mamlakat iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy hayotining barcha jabhalarida faolligini oshirish bo‘yicha Milliy dasturni 2022–2023-yillarda amalga oshirishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar rejasi tasdiqlandi.[3] Mazkur hujjatlardan oila institutini yanada mustahkamlash, xotin-qizlarning ijtimoiysiyosiy faolligini oshirish, ularning turli soha va tarmoqlarda o‘z qobiliyat va imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarishi uchun shart-sharoit yaratish, huquq va qonuniy manfaatlariga so‘zsiz rioya qilinishini ta‘minlash, onalik va bolalikni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, ayollarning jamiyat hayotidagi nufuzini, faolligini oshirish, mehnatini munosib rag‘batlantirish, tashkilotchilik, tadbirkorlik, ishbilarmonlik qobiliyatini qo‘llab-quvvatlash borasidagi ishlar ko‘lamini kengaytirish masalalari o‘rin olgan. Farmonda O‘zbekiston Xotin-qizlar davlat qo‘mitasining jamiyat hayotidagi faolligini oshirish, xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish maqsadida qo‘mita faoliyatining ustuvor yo‘nalishlari belgilab berildi. Xotin-qizlar qo‘mitasi va uning hududiy bo‘linmalarining yangilangan tuzilmalari tasdiqlandi. Shu o‘rinda, O‘zbekistonda ushbu yo‘nalishdagi me‘yoriy-huquqiy bazani rivojlantirish borasida amalga oshirilayotgan ishlarga to‘xtalish maqsadga muvofiq bo‘ladi. O‘tgan yillar mobaynida ayollar manfaatlarini himoya qilishga yo‘naltirilgan qariyb 100 ta milliy va xalqaro huquqiy hujjat qabul qilindi va ratifikatsiya qilindi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2018-yil 8-mart – “Xalqaro xotin-qizlar kuni” bayramiga bag‘ishlangan uchrashuvdagi nutqida shunday degan: “O‘zbekiston deb atalgan jonajon Vatanimizda har qaysi mard yigit, avvalo, mehribon onasi, oilasi, farzandlari baxtli bo‘lishini istaydi, albatta. Hazrat Alisher Navoiy bobomiz aytganlaridek, bu yo‘lda o‘zining butun borlig‘ini bag‘ishlashga tayyor turadi”. [4] Ayol qadrini qanchalik yuqoriga ko‘tarishga muyassar bo‘lsak, milliy g‘ururimiz, ma‘naviyat va madaniyatimiz yanada yuksalishi, oilalarimiz barqarorligi ta‘minlanishi, halol va pok, fidoyi, vatanparvar, jamiyatga foyda keltiruvchi, millatimizni butun jahon miqyosida ko‘z-ko‘z qildiruvchi farzandlarimiz soni kundan kunga ko‘paya borishi tabiiy holdir. Zero, har tomonlama faol va oqila, dono, izlanuvchan, zamonaviy ayol mehnatidan, salohiyatidan nafaqat uning oilasi, balki butun jamiyat manfaatdor bo‘lishi chin haqiqatdir. Biz qurayotgan jamiyatning og‘ir yukini dadil ko‘tarib, uning poydevorini mustahkamlab turadigan asosiy kuch jamiyatimizdagi har bir oila, har bir inson, har bir fuqaro, shu jumladan, xotin-qizlar ekanligini unutmasligimiz kerak. Mamlakatimizda ayollar o‘z iqtidorlarini namoyon qilish qobiliyatiga yarasha ishlashi uchun barcha sharoitlar yaratilgan. Ana shu imkoniyatlardan foydalanish darajasi esa ayollarga bog‘liq. Agar ayol o‘zini nafaqat ayol sifatida, jamiyatdagi o‘z o‘rni va mavqeyini anglasa, unga tabiat ato etgan qobiliyatni to‘g‘ri yo‘naltira olsa, faqat oila qurishni emas, balki halol mehnati bilan jamiyat taraqqiyotiga munosib hissa qo‘shishi lozimligini hayotining maqsadi deb bilsa, bu ayol, albatta, o‘z hayotidan qanoatlana oladi. Agarki faqat oilani hayotining asosiy maqsadi qilsa, pirovard natijada namoyon qilinmagan qobiliyat, foydalanilmagan imkoniyat, erishilmagan yutuqlar u uchun armon bo‘lib qoladi va qalbida barcha narsaga erisha olgan ayollarga nisbatan hasad tuyg‘usi shakllanadi. Bu, o‘z navbatida, uning g‘azabnok bo‘lishiga olib keladi. Shunisi quvonarliki, so‘nggi yigirma yilda o‘z maqsadini aniq bilgan, oila bekasi, farzandlarining onasi bo‘lish bilan bir qatorda jamiyat taraqqiyotining turli sohalarida

kasbi orqali kamolotga erishayotgan ayollarning soni orib bormoqda. Yurtimizda barcha uchun “Teng imkoniyat va teng huquqlar belgilangan”, shu bois maosh olish, ishga kirish, ma’lum sohada muayyan yutuqlarga erishish xoh erkak, xoh ayol bo’lsin, bu insonning maqsadli faoliyatiga bog’liq. Ayolning har qanday ishga mas’uliyati ikki karra kuchli. Qayerda bo’lmasin, ta’lim tizimimi, sog’liqni saqlash yoki transport sohasimi, ayol o’z vazifasini ortig’i bilan bajara oladi. Biroq ba’zi sohalarda, to’g’rirog’i, ayollarni rahbar lavozimiga tayinlashda ularga nisbatan ishonchsizlik ustuvorlik qiladi. Lekin rahbar o’rinbosari vazifasida bir qancha ayollarimiz, jumladan G.Boqiyeva, B.Abdullayeva, G.Rixsiyeva va boshqa professorlar faol, na’munali rahbar sifatida ishlab kelmoqdalar. 90-yillarda esa professor Halima Alimova Toshkent tekstil va yengil sanoat instituti rektori lavozimida ishlagan va aynan shu institut O’zbekiston Respublikasi test markazi tomonidan o’tkazilgan attestatsiya hamda akkreditatsiyadan eng yuqori ball bilan birinchi o’rinni egallagan. H.Alimovanning boshqa ishga o’tganiga ancha yillar bo’lgan bo’lsa-da, institutda haligacha ular o’rnatgan temir tartibga rioya qilinib kelinmoqda. Nima uchun? Buning sababi shundaki, rahbar ayol o’z jamoasini oilasi sifatida qabul qiladi, xo’jalikdagi yutuq va kamchiliklarni sarhisob qilib, har qanday muammoni hal qilishning eng oson, beozor yo’lini tanlaydi. XXI asr ayollarining esa farzand tarbiyasi, oilasiga sadoqatidan tashqari boshqa qadriyatlar ham shakllandi. Bu ularning jamiyatda o’z o’rnini topishga intilishi, egallagan kasbi orqali jamiyat taraqqiyotiga munosib hissa qo’shish istagidir, bu ijobiy holatdan tashqari takomillashgan maishiy xizmat ko’rsatish texnologiyalari muayyan darajada qo’l mehnatini osonlashtirdi. Bugungi o’zbek ayoli kim? U boshqaruvchimi yo buysunuvchi, ergashuvchimi yo ergashtiruvchi? Zamonaviy o’zbek ayoli portretini qanday chizgilar bilan boyitish mumkin? Ayol, eng avvalo, “Ona”dir, keyin esa u boshqaruvchi va buysunuvchi, ergashtiruvchi va ergashuvchi hamdir. Xotin-qizlarning ijtimoiy faoliyati ularning iqtidori, qobiliyati, tashabbuskorligi bilan belgilanadi. Hech bir davrda ayollar faqat boshliq bo’lishi yoki faqat ergashishi lozim deb hisoblanmagan. Aksincha, hozirgi kunda xotin-qizlarga munosabat ijobiy tomonga o’zgarib, ularning ona bo’lishi bilan birga potensial qobiliyatlaridan foydalanishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Ma’lumki, mamlakatimiz XIX asr oxiri va XX asr boshlarining yetakchi ma’rifatparvarlari M.Behbudiy, A.Fitrat va A.Avloniy xotin-qizlarning jamiyatdagi o’rni borasida keng fikrlar bildirganlar. Masalan, Fitratning “Oila yoki oila boshqarish tartiblari” asarida shunday fikrlar bor: “Ayollarning huquqlari, albatta, din va milliy qadriyatlar bilan ham bog’liqdir. Islom dini kirib kelgunga qadar qizlar tug’iliboq tiriklayin o’ldirilgani ko’pchilikka ma’lum. Muqaddas Islom dini hamisha ayollarni e’zozlashga buyuradi. “Jannat onalar oyog’i ostidadir” degan naql asrlar osha o’z mavqeyini yo’qotganmagan. Islom ta’limoti ayollarni ilm olish, mehnat qilish, meros huquqi, jamiyat taraqqiyotida faol qatnashishda erkaklar bilan teng huquqli qildi. Hadislarda “ilm olish har bir muslim va muslimaga xosdir”, deyilgan. Islomda oila, nikoh, meros masalalarida ayolga ko’proq yon beriladi, nikohsiz yashashga ruxsat berilmay, shu tariqa ayolning huquqi ta’minlanadi. Nikoh shartlaridan bo’lmish mahr ham aynan ayollarning foydasi uchun joriy etilgan”. O’zbekistonning mustaqillik yillarida xotin-qizlarga e’tibor davlat siyosati darajasiga ko’tarildi. Oila kodeksida turmushda, oilaviy munosabatlarda ayollarning erkaklar bilan teng huquqli ekani, oila davlat tomonidan muhofaza etilishi

o‘z aksini topgan. [5] Shu vaqtga qadar ayollar huquqi himoyalangan ko‘plab qonun hujjatlari qabul qilindi. Ayniqsa, xotin-qizlarimizni ish bilan ta‘minlash, tabdirkorlik qilishlariga erkinlik berish, rag‘batlantirish borasida sezilarli ishlarni kuzatish mumkin[6]. Xotin-qizlar davlat qo‘mitasi ham ayollarimizning jamiyatdagi rolini oshirish maqsadida ularning ijtimoiy-siyosiy, moddiy-ma‘naviy muammolarini tinglab, o‘z o‘rnida ularga kerakli bo‘lgan ham moddiy, ham ma‘naviy yordam yo‘llarini topishga xizmat qilmoqda. Lekin shunday holatlar ham bo‘ladiki, ayol tushkunlikka tushib qoladi, huquqlarini bilmay xo‘rlanadi, yaqinlari tomonidan jazolanib, tazyiq va zo‘ravonlikka uchraydi, o‘qib ta‘lim olishga imkon topolmaydi, ish izlab sarson bo‘ladi, farzandlari bilan yolg‘iz qoladi va hakoza. Aynan shunday paytlarda jamiyat ayolni yolg‘izlatib qo‘ymasligi kerak. Shu maqsadda ayollar uchun psixologik markazlar, maslahatxonalar, tibbiy, moddiy, huquqiy yordam tashkilotlari ko‘paytirilsa, ular ayollarning muammolarini hal etishga sidqidildan yordam bersa, jamiyatda baxtsiz ayollar soni yanada kamayishiga hissa qo‘shilgan bo‘lar edi. Mazkur muhim masalalarga majmuaviy yondashuv tufayli ana shunday natijalar qo‘lga kiritilmoqda. Chunki mamlakatimizda nafaqat mustahkam huquqiy zamin, balki samarali institutsional baza ham mavjuddir. Bunga misol tariqasida O‘zbekiston Respublikasi Xotin-qizlar davlat qo‘mitasi faoliyatini keltirish mumkin. Mazkur jamoatchilik tashkiloti aholining ushbu qatlamini qo‘llab-quvvatlash hamda ularning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilishning samarali mexanizmiga aylangan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 2 fevraldagi “Xotin-qizlarni qo‘llab- quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5325-son Farmoni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 1-martdagi “Oila va xotin-qizlar bilan ishlash, mahalla va nuroniy larni qo‘llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-81-son Farmoni
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 7-martdagi “Oila va xotin-qizlarni tizimli qo‘llab-quvvatlashga doir ishlarni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-87-son Farmoni
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2018-yil 8-mart – “Xalqaro xotin-qizlar kuni” bayramiga bag‘ishlangan uchrashuvdagi nutqidan
5. A. Fitrat “Oila yoki oila boshqarish tartiblari” «Cho‘lpon» nashriyoti 2019 y. 144 bet.
6. “O‘zbekiston Respublikasining Oila kodeksi” 30.04.1998. <https://lex.uz/docs/-104720>
7. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining “Xotin-qizlarni ish bilan ta‘minlash, ular o‘rtasida tadbirkorlikni rivojlantirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 919-son qarori, 20.11.2019. <https://lex.uz/ru/docs/-4601876?ONDATE=19.06.2020>